

part is characterized by the reinterpretation of the ways for the development of vocational, technical and secondary special education, which is caused by a number of legislative acts and regulations in this field. The works of that period paid attention to the content of training and improvement of professional training. There were works on the development of a network of educational institutions and the intensification of the educational process.

The second group is also divided into two groups: 1) 90s-2000s; 2) early 2000s - to the present. The author has revealed some features of the works of the first part in the second group mentioning a decrease in research interest in educational issues. But at the same time there were works researching the vocational education system not only at the state level but investigating regional peculiarities. The second part of works in this group is highly productive in issues related to the improvement of vocational education. There is considerable interest in the industry-specific vocational education.

The author makes a conclusion that the issue of future railway workers' training in educational institutions of Southern Ukraine in the Soviet period and the period of independence of Ukraine has not been studied as a problem of independent study, it needs a comprehensive investigation.

Key words: historiography of research, training of future specialists, South of Ukraine, educational institutions.

Дата надходження статті: «30» вересня 2019 р.

УДК 37.035.6(477) «1950/...»

Кульчицький В. Й.*

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У науковій статті розкриваються основні етапи становлення патріотичного виховання в школах України другої половини ХХ століття, а саме: перший (поч. 50-х років ХХ ст.); другий (1956-1964 рр.); третій (сер. 1960-х – поч. 1980-х рр.); четвертий (кін. 1980-х – 1991 рр.); п'ятий (90-ті рр. ХХ ст.). Розглянуті особливості та обґрунтовано взаємозв'язок кожного з виділених етапів становлення патріотичного виховання в зазначений історичний період. Визначаються структура і порядок організації патріотичного виховання в радянський період другої половини ХХ століття та в 90-ті роки минулого століття. Наголошується на тому, що у визначених перших трьох періодах, а також частково і в четвертому патріотичне виховання було складовою комуністичного виховання. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення патріотичного виховання учнівської молоді в досліджуваний період. Зосереджено увагу на тому, що зі зміною життя в державі наприкінці ХХ століття відбувся процес переорієнтації патріотизму (з комуністичного на гуманістичний). Узагальнено те, що в радянські часи патріотичне виховання школярів здійснювалося систематично й постійно. Із проголошенням незалежності освіта в Україні почала ґрунтуватися на засадах гуманізму, національного патріотизму та національної самосвідомості. Установлено, що заслуговують на відновлення, збереження та подальше використання в сучасних умовах розвитку української держави такі напрями роботи: надання учнівській молоді реальної можливості створювати свої об'єднання (клуби, товариства, гуртки); налагодження співпраці школи із сім'єю в реалізації питань патріотичного виховання особистості школяра; координація вільного часу учнівської молоді; організація педагогічно доцільної пошукової та краєзнавчої діяльності, а також суспільно-корисної праці школярів.

Ключові слова: патріотичне виховання, учнівська молодь, школа, етап, навчально-виховний процес, постанови, ідеологія, національний патріотизм.

Умови життя в Україні висувають перед освітою якісно нові завдання у сфері виховання дітей, розв'язання яких допоможе подолати існуючий формалізм у змісті

*© Кульчицький В. Й.

роботи загальноосвітнього навчального закладу. Стан розвитку українського суспільства, глобальні світові процеси інтеграції та інформатизації, потреби окремої людини вимагають особливої уваги до питань освіти та виховання. Сучасна модель виховання враховує особливості сьогодення, оскільки цього вимагають соціально-економічне становище країни, морально-патріотичний та духовний стан українського народу, подальший розвиток культури, науки.

Ідея патріотичного виховання з давніх часів і до сьогодення зберегла свою актуальність. Відродження патріотизму – нагальна проблема сучасного українського суспільства. За сучасних умов існування держави формування патріотизму є одним з найважливіших чинників розвитку демократичного суспільства. Утвердження в свідомості громадян України, насамперед, молодого покоління, ідей патріотизму, гордості за свою суверенну державу, готовності стати на захист інтересів свого народу – одне з найважливіших завдань нової системи патріотичного виховання.

Патріотичне виховання минулого століття має багато вагомих здобутків, які потребують вивчення та аналізу задля використання в сучасній школі, тому вважаємо потрібним звернутися до дослідження досягнень проблеми патріотичного виховання в історичному аспекті.

Аналіз літературних, у тому числі наукових, джерел дає можливість констатувати значну увагу науковців до проблеми патріотичного виховання. Важливими для нашого дослідження є праці таких вітчизняних педагогів: І. Беха, М. Євтуха, І. Зязюна, М. Сметанського, О. Сухомлинської, М. Фіцули, Г. Шевченко, К. Чорної та інших.

Проблему формування в учнів патріотичних почуттів, національної самосвідомості крізь призму загального процесу виховання молодого покоління розглядають С. Долецька, І. Карпова, О. Квас, О. Коркішко, Н. Миропольська, М. Роганова, Я. Яців та інші.

Особливо цінними є сучасні наукові розробки: концепція українського виховання О. Вишневського; наукові праці, присвячені засобам патріотичного виховання молоді: Т. Анікіної (художнього краєзнавства), О. Гевко (декоративно-ужиткового мистецтва), Ю. Красильника (української етнопедагогіки), Ю. Каюкової (героїчних традицій українського козацтва), Ю. Руденка (національно-патріотичних ідеалів юних козаків), С. Франківа (туристично-краєзнавчої діяльності).

Мета статті полягає в тому, щоб обґрунтувати етапи становлення патріотичного виховання в школах України другої половини ХХ століття.

Системний аналіз психолого-педагогічної, філософської літератури доводить, що в другій половині ХХ століття активно вирішувалася проблема патріотичного виховання учнівської молоді, основою якого була відповідна тому часу ідеологія. На основі аналізу матеріалів вітчизняних науковців і врахування критеріїв (суспільно-політичні, соціально-економічні, культурний розвиток країни, рівень розвитку педагогічної науки) було визначено й науково обґрунтовано поетапний розвиток вирішення проблеми патріотичного виховання молоді в досліджуваний період, а саме:

перший (поч. 50-х років ХХ ст.) – відновлення зруйнованих під час війни шкіл, переважно зусиллями самого населення (на 1950-й рік довоєнна мережа шкіл була фактично відновлена); запровадження мережі вечірніх та професійних заочних шкіл, навчальних курсів для дорослих; перехід до обов'язкової семирічної освіти (1953 р.); заідеологізованість освіти [4];

другий (1956-1964 рр.) – шкільна реформа 1959 р. (упровадження обов'язкової восьмирічної освіти, перетворення 10-річних шкіл на 11-річні, створення матеріальної бази для того, щоб учні могли освоїти робітничі професії) [3];

третій (сер. 1960-х – поч. 1980-х рр.) – перехід до навчання за новими навчальними програмами в 1966-1967 рр. (запровадження нових дисциплін: кібернетики, генетики, суспільствознавства тощо); завершення переходу до обов'язкової загальної середньої освіти (1976 р.); ухвалення Верховною Радою «Основних напрямів реформ

загальноосвітньої та професійної школи» (запровадження навчання дітей із 6 років, реорганізація 8-річних шкіл у 9-річні, а середніх – у 11-річні. Згідно з цим документом важливе місце відводилося патріотично-трудовому вихованню, була зафіксована помітна ідеологізація шкільного навчання) [6];

четвертий (кін. 1980-х – 1991 рр.) – протест української інтелігенції проти русифікації (IX з'їзд письменників України у червні 1986 р.); створення в 1989 р. З ініціатики Спілки письменників України та Інституту мовознавства АН УРСР Товариства шанувальників української мови, яке у 1991 р. перейменовано у Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Т. Шевченка; прийняття восени 1989 р. Верховною Радою УРСР Закону «Про мову», згідно з яким українська мова була оголошена державною, як наслідок – збільшення кількості шкіл з українською мовою викладання; повернення історичної пам'яті (видання раніше заборонених творів українських письменників; видання історичних праць; популяризація творів, що відображали реалії навколишнього життя та історичне минуле українського народу; відкриття широкому загалу правди про національно-визвольну боротьбу українського народу, голодомору 1932–1933 рр., примусову колективізацію, масові репресії тощо) [4];

п'ятий (90-ті рр. ХХ ст.) – демократизація освіти та виховання; індивідуалізація навчально-виховного процесу.

Аналізуючи етапи становлення патріотичного виховання, які припадають на існування радянської влади в Україні, ми погоджуємося з думкою науковця Я. Грицака, який стверджує, що «кожен раз, коли центр почував себе сильним, він обмежував національні права народів на периферії, аж до масових репресій. І навпаки, коли центр був слабким – як-от у роки Другої світової війни, відлиги чи перебудови – він апелював до патріотизму цих народів» [1, с. 233].

Необхідно також відзначити, що у визначених нами перших трьох етапах, а також частково і в четвертому, патріотичне виховання було складовою комуністичного виховання.

Перший етап починається із переходу в 1949 році до загальної обов'язкової семирічної освіти. У червні 1950 року відбувся Пленум ЦК КП(б)У, який заслухав доповідь «Про стан і заходи поліпшення політичної і виховної роботи комсомольських організацій серед міської і сільської молоді УРСР» та поставив перед комсомольськими організаціями шкіл завдання в справі дальшого поліпшення політичної і виховної роботи серед молоді. Особливістю виховання цього періоду було масове проведення ленінських днів, бесід патріотичного спрямування [5, с. 199–204].

У середині 50-х років ХХ століття було відмінено роздільне навчання хлопчиків і дівчаток, почалася організація груп з продовженим днем, відмінено плату за навчання в старших класах.

Початком другого етапу стало те, що в 1956 році був створений новий тип школи – школа-інтернат, куди приймалися діти одиноких матерів, інвалідів, сироти. Це нововведення дало змогу цілеспрямовано насаджувати комуністичну ідеологію із патріотичним забарвленням, на уроках та в позаурочній діяльності.

Реформування суспільства, що відбулося після ХХ з'їзду КПРС, позначилося й на стані освіти. Насамперед, зазначимо, що в 1958 р. на виконання рішень позачергового ХХІ з'їзду КПРС було прийнято Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і подальший розвиток системи народної освіти СРСР», який був продубльований Верховною Радою України у квітні 1959 р.; за цим законом було уведено в країні загальну обов'язкову восьмирічну освіту. Згідно з законом встановлено нову систему шкільної освіти: загальна обов'язкова восьмирічна школа для дітей віком від 7 до 15–16 років; повна середня для підлітків і молоді 15–18-річного віку (денні середні школи, вечірні (змінні) й заочні середні школи працюючої молоді); школи-інтернати, спеціальні школи-інтернати для дітей з вадами фізичного і розумового розвитку; технікуми та інші середні і вищі навчальні заклади. Головним в перебудові

системи народної освіти було поєднання навчання з продуктивною працею. З 15–16 років вся молодь повинна була включатися в посильну суспільно-корисну працю. Випускники середніх шкіл, за винятком 20 % кращих учнів, зобов'язані були попрацювати принаймні два роки перед вступом до вишу.

У зв'язку з цим увага приділялась розширенню середньої освіти, будівництву нових шкіл, зміцненню матеріально-технічної бази. Новий етап у визначенні змісту освіти, як зазначає академік АПН України О. Савченко, розпочався із середини 50-х рр. XX століття, коли в основу шкільної справи було покладено ідею підготовки всебічно розвинених будівників соціалізму. Відтак трудову підготовку розглядали, як одну із надзвичайно важливих складових формування всебічно, гармонійно розвиненого громадянина-патріота [9, с. 301].

Таким чином, важливим завданням у галузі народної освіти в 60-ті роки XX ст. було здійснення в країні загальної обов'язкової середньої освіти, перехід школи на новий зміст освіти, удосконалення навчального процесу і виховання учнів. У період з 1956–1964 рр. у змісті шкільної освіти відбулися значні зміни: посилено увагу до трудового і політехнічного навчання, рівномірно розподілено час між гуманітарними і природничо-математичними дисциплінами, підвищилася роль патріотичного та естетичного циклу, введено інтегровані предмети.

Третій визначений нами етап розпочався з того, що в 1966 р. в «Закон про школу» було внесено часткові зміни, у відповідності з якими скасовано обов'язкову професійну підготовку в загальноосвітніх школах. 10 листопада 1966 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про заходи подальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи». Найважливішим завданням у галузі народної освіти постанова уважала здійснення, в основному до 1970 р., у країні загальної обов'язкової середньої освіти для молодого покоління [3].

У 1970 році був прийнятий новий Статут середньої загальноосвітньої школи. На основі цього державного документу випускники восьмирічних шкіл могли продовжити освіту в загальноосвітніх повних середніх (десятирічних) школах (9–10 класи), середніх спеціальних навчальних закладах – технікумах (3–4 роки навчання), а також у школах робітничої і селянської молоді (9–11 класи). Усі ці навчальні заклади давали повну середню освіту й атестат. Уважалося, що таким чином буде вирішена проблема здобуття повної середньої освіти в поєднанні з професійною підготовкою молоді до праці [6].

Разом з тим необхідно відзначити, що ідеологічно-патріотичне виховання в радянській Україні йшло безперервно, починаючи з першого класу. Науковець К. Назаренко стверджувала, що радянська педагогіка розглядає патріотичне виховання, як активний, цілеспрямований процес: «Радянські діти близькі до сучасного життя, і їх треба наближати в міру вікових можливостей до ідеалів комуністичного суспільства, формуючи в них початки почуттів гуманізму, колективізму, радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму» [7, с. 8].

Необхідно відзначити, що до 1976 р. в Україні було здійснено перехід до загальнообов'язкової середньої освіти. Розширювалась мережа дитячих позашкільних закладів: створювались нові палаци і будинки піонерів та школярів, станції і клуби юних техніків та юних натуралістів, дитячі залізниці, флотилії, музичні школи, екскурсійно-туристські станції тощо. Багато уваги приділялось також різним формам відпочинку та оздоровленню дітей і підлітків – у позаміських, міських, шкільних і колгоспних піонерських таборах. У постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів «Про дальше покращення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» від 22 грудня 1977 року вказувалося, що школа зобов'язана допомогти учням оволодіти глибокими знаннями основ наук і трудовими навичками [6]. Постанова підкреслювала важливість єдності навчання і виховання, тісного взаємозв'язку розумового, трудового, патріотичного і морального виховання, а також поєднання

навчання з участю у виробничій праці. Особлива увага приділялась питанням змісту і методам навчання, удосконаленню навчально-виховного процесу, позакласної і позашкільної роботи, яка повинна враховувати інтереси і бажання школярів. Одночасно з цією постановою була прийнята постанова про безплатне користування підручниками і про створення шкільних бібліотечних фондів підручників, більшість яких носила патріотичний характер.

Однак вищезгадані постанови не працювали, і радянська влада поступово входила в кризовий період, піддавалась «застійним» впливам, характерним для всього суспільства. Низка централізованих постанов вочевидь не змогла вирішити нагальні проблеми освіти.

Початок 80-х рр. ХХ ст. знаменувався реформуванням усієї системи освіти. Сутність реформи було відображено в «Основних напрямках реформи загальноосвітньої і професійної школи» (квітень 1984 р.). У них визначався комплекс завдань для підвищення якості освіти і виховання, зростання престижу професії вчителя, удосконалення структури управління освітою, зміцнення матеріальної бази. Наголос робився на трудовому навчанні та патріотичному вихованні учнів, оволодінні ними конкретними знаннями з природничо-технічних, економічних та суспільних наук тощо. В означеному документі зверталась особлива увага на ідейно-політичне та патріотичне виховання дітей і учнів [4].

Особливістю четвертого етапу є те, що під впливом поступового переосмислення шляхів розвитку освіти в авторитарній державі зароджується незвичний для радянського суспільства напрям – педагогіка співробітництва. Її основна ідея – зробити дитину соратником, одноступенем учителів, вихователів, батьків у своєму вихованні, освіті, зробити її рівноправним учасником педагогічного процесу, відповідальним за його результати. Особистість, дитина стає центром навчально-виховного процесу. Учитель, вихователі переходять від педагогічних вимог до педагогіки відношень, дотримуючись гуманно-особистісного підходу до дитини, забезпечує єдність навчання і виховання.

Педагогіка співробітництва зацікавлювала учнів навчальною діяльністю, а не лише її результатами, підвищувала інтерес до знань, привчала до власного вибору, тобто виховувала новий тип людей, здатних до самостійного мислення, до ухвалення власних рішень. У цьому їй не лише навчальне і виховне, а й соціально-патріотичне значення.

Питання про хід перебудови середньої і вищої школи на нових засадах обговорювалися на засіданні колегії Міністерства освіти УРСР (10 березня 1988 р.) У схваленій відповідній постанові в контексті певних досягнень (зміцнення матеріальної бази, зростання будівництва шкіл тощо) акцентувалася увага на недоліках реформ: «глибина і темпи реформ не відповідають потребам суспільства на новому етапі перебудови»; «значна частина керівників і вчителів, педагогічних колективів ще не повністю усвідомили необхідність перебудови навчально-виховного процесу»; недостатньо поширюється передовий педагогічний досвід, перевантажені навчальні плани і програми. Основною причиною цих недоліків називалося «прагнення відділів освіти, керівників установ і закладів освіти реалізувати ідеї реформи старими методами. Повільно відбувається процес демократизації» [8, арк. 5–11].

П'ятий етап розпочався із проголошенням незалежності України. Курс на демократизацію стає визначальним для організації освіти й виховання. Принципові зміни в освітянську справу України цих років внесли закони про освіту, про мову, концепції дошкільного виховання, загальноосвітньої та вищої школи, оригінальні навчальні програми, підручники, посібники.

Найважливішим освітянським документом стає Закон України «Про освіту», прийнятий у 1991 р., зі змінами та доповненнями, внесеними в 1994 і 1996 роках. У цьому законі освіту проголошено пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного й культурного розвитку суспільства. Визначено мету, завдання, принципи

освіти. Освіта передбачає всебічний розвиток особистості, яка уважається найвищою цінністю суспільства. У час демократичних змін постає завдання виховувати громадян-патріотів, здатних до свідомого суспільного вибору, розвинених інтелектуально, культурно, висококваліфікованих [2].

Зі зміною життя в державі наприкінці ХХ століття відбувся процес переорієнтації патріотизму (з комуністичного на гуманістичний).

Отже, у процесі вивчення досвіду розвитку патріотичного виховання учнівської молоді в радянські часи з'ясовано, що в цей час патріотичне виховання школярів здійснювалося систематично й постійно.

Навчально-виховна робота щодо формування патріотичних якостей учнівської молоді починалася на уроках, продовжувалася в позакласній і позанавчальній діяльності. Вплив на становлення особистості здійснювався завдяки прикладам учителів, батьків, старших учнів через колективну працю, відвідування виробництв та участь у спільних масових заходах, де нагороджувалися крапці працівники.

У 90-ті роки ХХ ст. демократизація суспільного життя в Україні надала поштовх розвитку інноваційної наукової думки. Освіта в Україні почала ґрунтуватися на засадах гуманізму, національного патріотизму та національної самосвідомості.

Перспективним для подальшого наукового пошуку є дослідження системи патріотичного виховання в позашкільній навчальній діяльності, порівняльний аналіз досвіду інших країн у цій галузі.

Література:

1. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
2. Закон України «Про освіту». Київ: Генеза, 1996. 36 с.
3. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки: курс лекцій. Тернопіль, 1994. 359 с.
4. Лузан П. Г., Васюк О. В., Бернова О. М. Історія педагогіки та освіти в Україні. Київ: НАУ, 2007. 302 с.
5. Лук'яненко Г. В. Етапи становлення теорії та практики морального виховання старшокласників у загальноосвітніх школах України у другій половині ХХ століття. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 4 (25). С. 199–204.
6. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української педагогіки / за ред. М. Г. Стельмаховича. Київ: ІЗМН, 1998. 356 с.
7. Назаренко К. В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку. Київ: Радянська школа, 1979. 167 с.
8. Постанова колегії Міністерства освіти УРСР і президії Республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ (10 березня 1988 р.). *ЦДАВО України*. (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 15. Спр. 9347. Арк. 5–11.
9. Степанова Т. М. Трансформації змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ – ХХ століття): монографія. Київ: Слово, 2011. 424 с.

Kulchytskyj V. J.

STAGES OF PATRIOTIC EDUCATION IN SCHOOLS OF UKRAINE OF THE SECOND HALF OF THE XX CENTURY

The basic stages of formation of patriotic education in the schools of Ukraine of the second half of the twentieth century are revealed in the scientific article, namely: the first (the beginning of the 1950's); the second (1956-1964); the third (mid 1960's - early 1980's); the fourth (late 1980's - 1991); the fifth (the 90's of the XX century).

The peculiarities are considered and the interrelation of each of the selected stages of formation of patriotic education in the specified historical period is substantiated. The structure and the order of organization of patriotic education in the Soviet period of the second half of XX century and 90th of the last century are determined. It is also emphasized that patriotic education was a part of communist

education in the first three periods, as well as in the fourth period.

The normative legal support of patriotic upbringing of students in the studied period is analyzed. Attention is drawn to the fact that with the change of life in the country at the end of the twentieth century, there was a process of reorientation of patriotism (from communist to humanistic). Generally, in Soviet times patriotic upbringing of students was carried out systematically and constantly. With the declaration of independence, education in Ukraine began to be based on the principles of humanism, national patriotism and national consciousness. It is established that such areas of work as giving students a real opportunity to create their own associations (clubs, societies, circles); establishing cooperation between the school and the family in the issues of patriotic education of the student's personality; coordination of students' leisure time; organization of pedagogically appropriate search and local history activities, as well as socially useful work of students deserve to be restored, preserved and further used in the current conditions of development of the Ukrainian state.

Key words: patriotic education, students, school, stage, educational process, regulations, ideology, national patriotism.

Дата надходження статті: «17» вересня 2019 р.

УДК 37.032

Марецька Л. П., Галицька Н. Є.*

ДОСЛІДНИЦТВО ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН (КІНЕЦЬ 50-Х – ПОЧАТОК 70-Х РР. ХХ СТ.)

У статті висвітлено дослідництво як один із засобів розвитку дослідницьких умінь учнів. Підкреслено важливу роль дослідницької роботи, яка виступала важливою ланкою політехнічної освіти кінця 50-х до початку 70-х років ХХ століття. Дослідницька робота сприяла розв'язанню на більш високому рівні проблеми поєднання навчання з виробничою працею. Охарактеризовано особливості розвитку дослідницьких умінь під час самостійного проведення дослідів у процесі дослідно-практичної роботи. Дослідно-практичні роботи більш зосереджені на сільському господарстві: проведення дослідів у куточку живої природи, у теплиці, на навчально-дослідній ділянці та полях учнівських виробничих бригад. Активізація пізнавальної діяльності в процесі дослідно-практичної роботи сприяла самостійному плануванню майбутньої роботи. Основними шляхами для активізації пізнавальної діяльності, були практичні самостійні роботи, але під керівництвом учителя. Зазначено, що в цей період мало приділено уваги творчій самостійності. Виявлено, що застосування дослідницького методу на уроках природничих дисциплін у цей період набувало більш широкого значення: досліді сприяли розвитку декількох понять; обрані об'єкти не вимагали занадто значного догляду. Зроблено висновок, що дослідницькі вміння як такі не були виокремлені і представляли збірну структуру: політехнічні вміння та вміння застосовувати знання на практиці. Початок 60-х років характеризується тим, що дослідницька робота була представлена поєднанням навчання та виробничої праці. У середині 60-х років відбувся подальший розвиток виробничої сільськогосподарської праці як засобу активізації пізнавальної діяльності, який не завжди використовував інтелектуальні форми. Наприкінці 60-х років – на початку 70-х років починає частіше застосовуватися поняття розвитку умінь експериментувати, вести спостереження, узагальнювати.

Ключові слова: дослідництво, політехнічна освіта, дослідницька робота, дослідно-практична робота, дослідницькі вміння, навчально-дослідна ділянка, пізнавальна діяльність, урок.

*© Марецька Л. П., Галицька Н. Є.